

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2021-42-3

УДК 338.48 (477)

Ворошилова Г.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу
Київського національного університету культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1447-5053>
E-mail: g.voroshylova@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем та можливих шляхів розвитку та оптимізації міжнародного ринку туристичних послуг в Україні в часи та після глобальної кризи, пов'язаною із пандемією COVID-19. Проведено комплексне аналізування розвитку міжнародного туризму в Україні. Виявлено основні проблеми у законодавчій базі України стосовно відсутності повноцінної підтримки розвитку міжнародного туризму в державі. Проаналізовано скасування ліцензування діяльності туристичних агенцій в Україні, на основі чого було зроблено ґрунтовні висновки. Зроблено висновок про те, що ліцензування діяльності туристичних агенцій в Україні є дієвим механізмом виявлення знавців та професіоналів туристичного ринку і стримуючим фактором для проникнення на ринок ненадійних компаній і, як наслідок, неякісних туристичних послуг. Наголошується на необхідності посилення ролі держави у вирішенні проблем та розвитку туристичної галузі у посткризовий період.

Ключові слова: міжнародний туризм, туристична галузь, державна політика, туризм, криза, маркетинг, COVID-19.

Ворошилова А.А. ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО РЫНКА ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В УКРАИНЕ В ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД

Статья посвящена исследованию актуальных проблем и возможных путей развития, а также оптимизации международного рынка туристических услуг в Украине во время и после глобального кризиса, связанного с пандемией COVID-19. Проведено комплексное анализирование развития международного туризма в Украине. Выявлены основные проблемы в законодательной базе Украины об отсутствии полноценной поддержки развития международного туризма в стране. Проанализирована отмена лицензирования турагентской деятельности в Украине, на основе чего были сделаны определенные выводы. Сделан вывод о том, что лицензирование турагентской деятельности в Украине было действенным механизмом выявления профессионалов туристического рынка и сдерживающим фактором для проникновения на рынок ненадежных компаний и, как следствие, некачественных туристических услуг. Отмечается необходимость усиления роли государства в решении проблем и развития туристической отрасли в посткризисный период.

Ключевые слова: международный туризм, туристическая отрасль, государственная политика, туризм, кризис, маркетинг, COVID-19.

Voroshylova Ganna. PROBLEMS AND WAYS OF THE DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL MARKET OF TOURIST SERVICES IN UKRAINE IN THE POST-CRISIS PERIOD

The article is devoted to the study of current problems and possible ways of the development, as well as optimization of the international market of tourist services in Ukraine during and after the global crisis connected with the COVID-19 pandemic. The comprehensive analysis of the development of international tourism in Ukraine has been carried out. The main problems in the legislative framework of Ukraine about the lack of full support for the development of international tourism industry in Ukraine have been identified. It is noted that the lack of a single state target program for tourism development over the past ten years was one of the main negative factors that directly affected the systemic work of the main executive department of Ukraine to ensure state policy in tourism – State Agency for Tourism Development of Ukraine (SATD), and, accordingly, the work of regional and local departments on tourism. The author analyzes the cancelation of licensing of travel agency activities in Ukraine, on the basis of which the relevant conclusions were made. The abolition of licensing of travel agency activities in Ukraine has been analyzed, on the basis of which certain conclusions have been drawn. It is concluded that the licensing of travel agency activities in Ukraine was an effective mechanism for identifying professionals in the tourism market and a deterrent to the penetration of unreliable companies into the market and, as a result, low-quality travel services. It is substantiated that in order to ensure the effectiveness of cooperation between tour operators and travel agents in terms of revoking licensing, may be a scheme of franchising, which is quite popular in many countries, as well as the creation of major tour operators own network (agencies) of retail tours. The need to strengthen the role of the state in solving problems and developing the tourism industry in the post-crisis period is noted. The analysis of the latest data of the World Tourism Organization (UNWTO) allowed us to draw some conclusions about the effects of the COVID-19 virus on international tourism. Thus, the study showed that one of the effective options for the development of international tourism business for many countries is to support the development of domestic tourism.

Keywords: international tourism, tourism industry, government politics, tourism, crisis, marketing, COVID-19.

Постановка проблеми. Індустрія туризму останнім часом зазнала великих викликів та ударів, які, власне, змусили її адаптуватися до нових реалій, а людей, які задіяні в індустрії міжнародного туризму, ресторанах та готельних підприємствах, спонукали рухатись далі разом з сучасними тенденціями та стратегіями, вимогами та особливостями. Міжнародний ринок туристичних послуг в Україні реалізується у тісній взаємодії з іншими сферами і формами міжнародної активності та співпраці, стрімко і динамічно відповідає на підйоми й спади темпів зростання на економічне, соціальне, політичне, технологічне становище, зовнішні фактори макросередовища (такі, як пандемія COVID-19) та інші кризові явища, що виникають у світі.

Міжнародний туризм, будучи однією з найбільш інтернаціональних сфер суспільної діяльності у світі, на відміну від багатьох інших сфер економіки, а також орієнтованою на експорт галуззю, зазвичай проявляє відносну стійкість у порівнянні з іншими галузями економіки в кризових ситуаціях на світових ринках. Однак, за даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), втрати індустрії туризму в 2020 році склали 1,3 трлн доларів, а кількість міжнародних туристичних прибуттів у світі знизилася на 74%. Кількість туристів, подорожуючих в зарубіжні країни, знизилась в 2020 році на 1 млрд в порівнянні з аналогічним показником 2019 року [1].

Український ринок туристичних послуг, за даними Державного агентства розвитку туризму України, через пандемію в 2020 році втратив близько 60 млрд гривень збитків [2]. Однак, виходячи з досвіду становлення та розвитку міжнародного туризму в Україні, дана галузь може реалізовувати благодіючі наслідки не лише на загальнодержавному, але і на регіональних та локальних рівнях. Тому, пошук нових напрямів та шляхів подолання кризи, внаслідок пандемії COVID-19, з якою безпосередньо стикнулася індустрія міжнародного туризму в Україні – це є найбільшим та актуальним завданням влади, адже разом з цим пов'язано підвищення соціально-економічного розвитку України в загальному розумінні, розв'язання соціальних проблем на ринку праці, підвищення рівня життя населення, зростання ВВП, зниження інфляції, подолання екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародний ринок туристичних послуг, не дивлячись на наявність галузевих стандартів та норм, вкрай важкий для аналізування та прогнозу, особливо в кризові часи сьогодення. Значний внесок у дослідження та аналізування проблем розвитку міжнародного ринку туристичних послуг зробили такі визначні зарубіжні учені як: Ф. Котлер, Р. Ланкар, Р. Бартон, Дж. Вокер, Дж. Боуен та інші. Також, дослідженню проблематики туризму як галузі економіки, було присвячені роботи таких вчених як: І.Т. Балабанова [7], В.І. Азара, О.О. Любицевої [8], В.Г. Зоріна, В.О. Квартальнова, Г.А. Папі-

ряна, Д.Ж. Ісмаєва, Є.П. Пузакової, В.С. Сеніна та інших. У роботах даних науковців відображаються питання розвитку та модернізації ринку туристичних послуг в Україні, його ролі у системі міжнародної торгівлі послуг, знаходять визначення форми та сучасні види туризму, приділяється увага особливостям реалізації діяльності та функціонування туристичної індустрії в сучасних умовах, що склалися, здійснюється аналізування загальних напрямів розвитку галузі туризму.

Проте, слід зазначити, що питанням дослідження проблем та шляхів оптимізації міжнародного ринку туристичних послуг в Україні впродовж кризових явищ зовнішнього макросередовища та внаслідок пандемії COVID-19, ще не знайшли достатнього висвітлення у працях вчених-економістів, що послаблює можливість використання таких досліджень у розробці практичних заходів з підтримки розвитку ринку міжнародних туристичних послуг в Україні. Саме цим визначається актуальність статті, її мета та завдання.

Мета статті. На основі вищезазначеного сформулюємо мету дослідження, яка полягає у виявленні проблем та шляхів розвитку міжнародного ринку туристичних послуг в Україні в посткризовий період, а також обґрунтуванні шляхів оптимізації пріоритетних напрямів розвитку туристичної галузі України.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Сфера міжнародного туризму традиційно вважається одним із найбільш перспективних трендів соціально-економічного розвитку багатьох міст, регіонів та країн світу. Міжнародний туризм вміщує близько 10,3% валового світового продукту (дані за 2019 рік Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) та відповідно сприяє занятості населення світу – кожне дев'яте нове робоче місце створюється в індустрії туризму та суміжних з ним галузями [1].

За даними ЮНВТО, число міжнародних туристичних прибуттів в 2019 році склало близько 1,6 млрд осіб, що на 4%, або на 54 млн подорожей перевищило відповідний показник за 2018 рік [1]. Позитивна динаміка успішно реалізовувалась вже десять років підряд, особливо в Європі. У 2019 році європейський континент продовжував бути лідером за кількістю міжнародних туристичних відвідувачів у кількості 744 млн іноземних відвідувачів (51,5% туристичних прибуттів у світі). Також, витрати туристів у закордонних подорожах в 2019 році відповідно та цілком логічно зростали [1].

Логічним є факт, що пандемія гострого респіраторного захворювання вірусом COVID-19, та протиепідемічні заходи, яких було вжито у зв'язку з ним в 2020 році, спричинили стримуючий вплив на розвиток туристичної індустрії. Так, у 2020 році за даними ЮНВТО туристичні прибутті у світі зменшились приблизно на 30%, а в окремих регіонах європейського континенту зниження становило 70% [5].

Однак, вже зараз у багатьох регіонах світу (наприклад, Туреччина, Франція) реалізуються та продовжують реалізовуватись відповідні комплекси заходів та спеціальні програми, що спрямовані на подальше зростання та на відновлення туристичної індустрії. На світовому туристичному ринку з'являтимуться нові можливості та виклики, що за умови цілеспрямованої та скоординованої політики відповідних відомств та міністерств дозволить країні успішно реалізувати власний аутентичний туристичний потенціал як привабливого туристичного напрямку після закінчення всесвітньої пандемії.

Так, виходячи з даних Travel and Tourism Competitiveness Report 2019 Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у 2019 році Україна зайняла 78 місце з-поміж 140 країн за рівнем конкурентоспроможності туризму як сектору економіки (для порівняння, у 2011 році країна посіла 85 місце), за якістю доріг – 77 місце, за рівнем розвитку інфраструктури – 73 місце, за туристичної інфраструктури – 65, за рівнем повітряного транспорту – 71 [3]. У 2019 році Україна виявилася на одному рівні з Намібією (81 місце), Казахстаном (80 місце), Вірменією (79 місце) та Шрі Ланкою (77 місце) [3]. Однак, Україна різко покращила своє ділове середовище у 2019 році у порівнянні із 2018 роком (із 124 місця до 103-го), рівень безпеки та захищеності (із 127 місця до 107-го), ступінь міжнародної відкритості (із 78 місця до 55-го) та рівень загальної інфраструктури (із 79-го місця до 73-го) [3]. Звичайно, навіть аналізуючи дані за 2019 рік, можна констатувати, що таке становище потребує нових підходів щодо створення та реалізації відповідних заходів з боку держави стосовно туризму та умов їх забезпечення.

Аналізування даного рейтингу демонструє, що успіх розвитку сфери туризму в країні залежить від багатьох компонентів та факторів, а також стосується компетенції різних відповідальних державних осіб та органів виконавчої влади і місцевого самоврядування. Очевидно, що для підвищення конкурентоспроможності на міжнародному туристичному ринку та привабливості України у світі необхідно використовувати програмний і системний підходи.

Натомість в Україні впродовж 2019–2020 років туризм практично не розвивався та не фінансувався. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів (яка була складена на період до 2022 року), вже у 2014 році після зміни Уряду втратила чинність, тому і не була реалізована. Не зважаючи на світові тенденції, доля туризму в економіці України за оцінюванням Європейського банку реконструкції та розвитку – 4% ВВП, туристичне сальдо поїздок є негативним. За даними Держкомстату різниця між кількістю українців, що виїхали за кордон (26 млн. осіб), та іноземців, які відвідали Україну у 2019 році (14 млн осіб), склала близько 12 млн чол. на рік [2]. Якщо говорити про ситуацію з подорожуючими, що були обслу-

говані туроператорами та турагентами, можна аналізувати такі цифри: з 6,12 млн туристів в загальній кількості у 2019 році, в'їзних туристів нараховувалося лише 88 тис. осіб, а внутрішніх 521 тис. осіб, проти 5,5 млн виїзних туристів [5].

Потрібно визнати, що в Україні існують видатні історичні, географічні, природні, соціально-демографічні та економічні передумови для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму. Однак, культура та рівень сервісу та обслуговування, недостатньо розвинута інфраструктура, стан доріг в Україні визначає непопулярність країни на світовому туристичному ринку. З-поміж причин такої низької популярності країни як туристичного напрямку в світі потрібно також відмітити і хаотичність та нестабільність розвитку сфери міжнародного туризму, відсутність чітко спрямованого на державному рівні комплексного стратегічного підходу щодо розвитку туристичної галузі та пов'язаних з нею сфер економіки.

Наведені дані демонструють необхідність посилення ролі державних органів на постійній основі у формуванні та розвитку туристичної сфери з метою підвищення ефективності її функціонування. Звернемося до законодавчої бази задля визначення пріоритетних завдань на посткризовий період.

Законодавча база України загалом не суперечить загальним ідеям міжнародного законодавства відносно переваг у функціонуванні та розвитку туризму в країні [4; 6]. Однак, на нашу думку, є низка проблем, негативних чинників та задач, відсутність реалізації яких, заважає та гальмує розвиток туристичної галузі в країні. Зупинимось на основних проблемах, які негативно здійснюють свій вплив на розвиток міжнародного туризму в Україні.

Аналізування джерел та інформації говорить про необхідність комплексного підходу до вирішення проблем, що накопичилися у сфері внутрішнього та в'їзного туризму з боку держави. Однак, мінлива та нестабільна система державного управління туристичною індустрією та її недосконала структура негативно впливає на формування туризму в Україні. Так, за останні роки незалежності України, здійснення та реалізація державної політики туристичної сфери була покладена на різні відомства та міністерства (Держтурадміністрація України (2002–2005), Міністерство культури і туризму України (2005–2010), Міністерство інфраструктури України (2010–2015), Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (2015–2019), Міністерство культури, молоді та спорту України (2019–2020), Міністерство культури та інформаційної політики України (з 2020 року по теперішній час). Така мінливість, на погляд автора, не дає можливості приймати ґрунтовні, змістовні та системні рішення, які були б спрямовані на довгострокову перспективу розвитку сфери міжнародного туризму, та направлена лише на вирішення виключно проблем сьогодення.

Наступною проблемою, яка, на думку автора, безпосередньо впливає на адекватне оцінювання та сприйняття даних щодо туристичної діяльності в Україні є відсутність на теперішній час достовірної, повної, актуальної, яка щомісяця оновлюється, статистичної інформації в даній галузі. Так, для здійснення повноцінного статистичного аналізування туристичної галузі це створює значні проблеми для ефективного розвитку даної сфери, і, як результат, не дозволяє реалізовувати ефективні управлінські рішення.

Ще однією проблемою, яка гальмує становлення та розвиток туризму в Україні зазначимо несистемне запровадження міжнародних стандартів в даній сфері. У зв'язку з цим сферу туризму частково пов'язують із застарілими стандартами, випадками недотримання необхідного рівня якості готельних, транспортних і туристичних послуг. Наприклад, застарілі критерії готелів та інших аналогічних засобів розміщення, на підставі яких здійснюється категоризація об'єктів туристичної інфраструктури, та їх неузгодженість із стандартами розвинених туристичних країн, зумовлює нерозуміння в'їзного туриста стандартів готельних послуг в Україні та послаблює конкурентоспроможність вітчизняного ринку туристичних послуг.

Також, на думку автора, суперечливим є відміна ліцензування діяльності туристичних агентів в Україні (відповідно до Закону України № 2608-VI від 19.10.2010 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності»). Це, по-перше, суперечить європейським стандартам, і по-друге, є кроком до регуляції туристичного ринку в країні з боку лише туроператорів без участі держави. На відміну від нашого ринку, в країнах Європи, наприклад, одним з важливих інструментів державного регулювання є використання спеціальних інструментів регулювання підприємницької діяльності організаторів (туристичних операторів) та продавців турів (туристичних агентів). До 2010 року в Україні таким інструментом було ліцензування діяльності туристичних операторів та туристичних агентів, що здійснювалось на підставі Закону України від 01.06.2000 року №1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». Однак, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» № 2608-VI від 19.10.2010 ліцензування діяльності туристичних агентів було скасовано [6].

Очевидно, що ліцензування діяльності туристичних агентів в Україні було дієвим механізмом виявлення професіоналів туристичного ринку та стримуючим чинником для проникнення на ринок непрофільних компаній. Також, важливим аспектом у сприянні та підтримці ефективної форми співпраці між туристичними операторами і туристичними агентами в умовах, що склалися на українському ринку туристичних

послуг у зв'язку із скасуванням ліцензування, може бути в нагоді система франчайзингових взаємовідносин, яка є успішною та ефективною схемою бізнесу у багатьох світових державах (США, Німеччина, Росія, Канада, тощо). Розвиток бізнесу на умовах франчайзингу у сфері туристичних послуг в Україні сприятиме зростанню власної мережі відповідних компаній, що з часом може призвести до впровадження нових технологій, підвищення якості обслуговування та вдосконаленню маркетингових програм. На Україні такі крупні туристичні оператори як Пегас Туристік (Туреччина), TUI (Німеччина) вже мають мережу власних туристичних агентств та вдало реалізують туристичні продукти через свою мережу агентств, так само як і реалізують їх, співпрацюючи з іншими туристичними агентствами.

Всі вищевказані проблеми підкреслюють особливе значення і міжвідомчий характер сфери туризму різних стейкхолдерів: центральних органів виконавчої влади, місцевих органів, асоціацій, територіальних громад та суб'єктів туристичної діяльності. Таким чином, важливість системного та комплексного підходу щодо вирішення проблем, які існують у сфері туризму, очевидна. Вважаємо, що досягнення визначеної мети можливе лише шляхом впровадження системного методу на основі державної цільової програми з вирішення низки ключових проблем у сфері туризму, які дозволять покращити показники України як туристичної дестинації. Використання такого підходу забезпечить комплексність та системність, оскільки це скоординує різні центральні органи виконавчої влади, які забезпечують регулювання сфери економіки, що тісно пов'язані з розвитком туристичної галузі, органами місцевого самоврядування, а також координацію дій з приватним бізнесом та проектами міжнародної технічної допомоги.

Дослідження свідчать про той факт, що для багатьох країн з розвинутою туристичною галуззю прийнятним є програмно-цільовий підхід в становленні туризму, що обумовлено його глибоким взаємозв'язком із іншими галузями економіки. Саме державна цільова програма зможе забезпечити та збалансувати взаємодії між державними та приватними сферами туризму та сприятиме забезпеченню доступності, своєчасності та відкритості інформації про туристичні ресурси і суб'єкти туристичної інфраструктури. Як результат, відбудеться зростання відповідних складових та показників туризму, що в сукупності підвищить популярність України як туристичної держави та призведе до збільшення щорічної кількості іноземних та внутрішніх туристів.

Висновки. З проведеного вище аналізування можна зробити наступні висновки. Визначено, що на державному рівні створення статистичної бази з повноцінної, якісної, достовірної та актуальної інформації та сателітного рахунку в туристичній галузі є одним із першочергових завдань. Потужності державних органів відпо-

відних органів повинні бути направлені на створення Єдиного туристичного реєстру, де зможуть зареєструватися всі засоби розміщення, а також суб'єкти туристичної діяльності для отримання оперативної статистики не раз на рік, а хоча б щомісяця. Також зазначено, що зовнішній туризм через пандемію переживає та буде переживати кризу, тому внутрішній туризм потребує розвитку та уваги. Подальших досліджень потребує формування напрямів та шляхів підвищення ролі внутрішнього туризму в економіці країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Всесвітня туристична організація Організації Об'єднаних Націй (ЮНВТО). URL: <http://www.unwto.org/> (дата звернення: 20.05.2021).
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.05.2021).
3. Travel and Tourism Competitiveness: Report 2019. URL: <https://www.weforum.org> (дата звернення: 19.05.2021).
4. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2021).
5. Концепція Державної цільової програми розвитку галузі туризму «Мандруй Україною» до 2026 року. URL: https://mkip.gov.ua/files/pdf/Концепція_розвитку_туризму_2021_public.pdf (дата звернення: 20.05.2021).

6. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо надання туристичних послуг. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2021).
7. Балабанов І.Т., Балабанов А.І. Экономика туризма. Москва : Финансы и статистика, 2003. 176 с.
8. Любичева О.О. Рынок туристических услуг (геопросторовые аспекты). Киев : Альтерпрес, 2002. 436 с.

REFERENCES:

1. World Tourism Organization. A United Nations Specialized Agency (UNWTO). Available at: <http://www.unwto.org/> (accessed 20 May 2021).
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 19 May 2021).
3. Travel and Tourism Competitiveness: Report 2019. Available at: <https://www.weforum.org> (accessed 19 May 2021).
4. Derzhavne agenstvo rozvytku turizmu Ukrayiny. Available at: <https://www.tourism.gov.ua> (accessed 20 May 2021).
5. Konceptsiya Derzhavnoi tsilyovoy prohramy rozvytku haluzi turizmu "Mandruy Ukrainoyu" do 2026 roku. Available at: https://mkip.gov.ua/files/pdf/Концепція_розвитку_туризму_2021_public.pdf (accessed 20 May 2021).
6. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny "Pro Turyzm". Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (accessed 20 May 2021).
7. Balabanov I.T., Balabanov A.I. (2003) Ekonomika turizma [Tourism economics]. Moskva: Finansyi i statistika. (in Russian)
8. Lyubitseva O.O. (2002) Ryinok turisticheskikh uslug (geoprostorovyie aspektyi) [The market of tourist services (geoprosstor aspects)]. Kyiv: Alterpres. (in Russian)

*Стаття надійшла до редакції 24.05.2021.
The article was received 24 May 2021.*